

Проблема становлення артпедагогіки як інноваційної технології в країнах Європи та США

У статті здійснений огляд наукових досліджень із проблематики артпедагогіки у країнах Східної та Західної Європи та США. Охарактеризовано процес становлення та розвитку артпедагогіки як самостійної педагогічної галузі, інноваційної педагогічної технології. Окреслено тенденції впровадження методів артпедагогіки у вищі навчальні заклади. Зроблено висновок про перспективи розвитку артпедагогіки в українському освітньому просторі.

Ключові слова: артпедагогіка, арт-терапія, інноваційна педагогічна технологія, мистецтво, художнє виховання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Глобальні зміни в українському суспільстві на сучасному етапі викликають об'єктивну необхідність реформування освіти та пошуку нових технологій навчання і виховання. Відсутність соціокультурних орієнтирів, економічна та політична нестабільність, перенасиченість інформаційного простору призводять до нездатності дітей і підлітків швидко й ефективно адаптуватися до умов сьогодення, адекватно реагувати на динамічні події, зберігаючи при цьому своє здоров'я. Завданням освіти, таким чином, повинно стати створення такої педагогічної моделі, яка би допомагала учням активно засвоїти необхідний навчальний матеріал, сформувати в них фундамент позитивно спрямованого світогляду, розкрити їхній творчий потенціал та не викликала би при цьому психічного та фізичного виснаження.

Артпедагогіка, як інноваційна педагогічна технологія, що утворилася як синтез педагогіки, психології мистецтва та арт-терапії, (на думку Є.Таранової) відповідає вимогам сучасної освіти, оскільки здатна викликати у дітей інтерес до навчального процесу, забезпечити засвоєння ними навчального матеріалу, допомагає максимально розкрити внутрішній потенціал учнів, сприяє їхній самореалізації, формуванню в них активної життєвої позиції та збереженню їхнього психологічного здоров'я в процесі навчання. Артпедагогіка – це молода галузь педагогіки, яка лише заявляє про себе в українській освіті. Відносно невелика кількість наукових досліджень з артпедагогіки, інтерес до неї з боку педагогів-практиків та ефективність її практичного застосування українськими педагогами-експериментаторами створює необхідність подальшого вивчення та систематизації її теоретичних засад, їх обґрунтування та практичне впровадження в освітній процес.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В умовах сьогодення відбувається процес становлення артпедагогіки як самостійного педагогічного напрямку та дистанціювання її від арт-терапії, художньо-естетичного виховання й загальної педагогіки (М. Гузева, О. Деркач, Є. Медведєва, Н. Сергєєва, Є. Таранова, Е. Тарасова, Р. Уленгова, та ін.). Відсутність єдиної позиції щодо розуміння терміна «артпедагогіка» спричиняє різні його тлумачення [1, с. 8-9], а саме: 1) артпедагогіка як засіб корекції мистецтвом вад дітей із недоліками розвитку; 2) як технології та методики у спеціально організованому процесі навчання мистецтву; 3) як допоміжний засіб при вирішенні вузькопрофільних дидактичних питань (наприклад, для формування й розвитку навиків читання і мовлення); 4) як педагогічна технологія, що заснована на інтегративному застосуванні виховного впливу на особистість різних видів мистецтва. В межах нашого дослідження ми, погоджуючись із О. Деркач [2], дотримуємося четвертої позиції й, відповідно, спробуємо проаналізувати становлення артпедагогіки саме в цьому контексті.

Мета статті полягає в рефлексивно-педагогічному аналізі становлення артпедагогіки як інноваційної технології, зокрема в країнах Європи та США.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У кінці ХХ – початку ХХІ століття у країнах Західної Європи та у США артпедагогіка існує переважно у вигляді використання методів арт-терапії у закладах освіти з метою, оскільки, на думку Н. Ессекса, К. Фростіга, Д. Хертза (1996), Р. Сілвер (2000), Д. Кейзер (2004) та ін., саме шкільне середовище є найбільш сприятливим для формування здорової і соціально продуктивної особистості. Як відзначають дослідники, педагоги та арт-терапевти мають спільні завдання, серед яких «розвиток у школярів навиків розв'язання проблемних ситуацій та здатності вправлятися зі стресом, підвищення якості їх міжособистісної компетентності та вдосконалення комунікативних навиків, розкриття творчого потенціалу та формування здорових потреб у дітей і молоді» [2, с. 30].

Аналогічні ідеї, за ствердженням О. Деркач, нині мають місце у Великій Британії (К. Кейз, Т. Деллі, 1992; Ф. Прокоф'єв, 1998; К. Уелсбі, 2001; М. Лібманн, 2004 та ін.), Ізраїлі (Л. Ааронзон, М. Хаусман, 2001), Японії (Т. Окада, 2005) та інших країнах. Проте, більшість науковців залишаються прихильниками застосування клінічної арт-терапії, ігноруючи її виховні та дидактичні можливості.

У країнах Східної Європи використання арт-терапевтичних методів у закладах освіти набувають все більшої популярності. Активний прояв цієї тенденції відмічається у Болгарії (С. Нунєв, 1994; В. Борисова, 2000; А. Іванова, 2006; П. Чешмеджиева, 2012), у країнах Прибалтики, зокрема Литви (Н. Бражене, 2004; А. Сорака, Л. Сапезінскієне, 2012) та ін. Мистецтво розглядається при цьому «неоціненним засобом для осмислення актуальних проблем і оволодіння новими життєвими стратегіями, розвитку вмінь самоаналізу і більш успішної соціальної адаптації» [2, с. 31]. У наукових працях все частіше з'являється термін «артпедагогіка».

Найбільшого поширення та розвитку артпедагогіка набула в Росії. Теоретичному та емпіричному обґрунтуванню цінності артпедагогіки як окремого напрямку педагогічної науки сьогодні присвячена низка наукових досліджень, а саме: В. Анісімова, М. Гузевої, І. Ільїної, Л. Лебедевої, І. Левченко, Є. Медведєвої, Н. Сергєєвої, О. Сметаніної, Є. Таранової, Е. Тарасової, Р. Уленгової, Н. Шумакової та ін.

Так, авторський колектив під керівництвом Є. Медведєвої одним із перших дав визначення артпедагогіки, досліджуючи специфіку її використання у спеціальній освіті. Науковцями встановлено, що виховний потенціал арт-педагогіки проявляється в її здатності формувати «морально-естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості», сприяти соціокультурній адаптації дитини з функціональними обмеженнями за допомогою мистецтва та художньо-творчої діяльності. Це стає можливим завдяки культурологічній функції артпедагогіки, що «обумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою як системою цінностей, розвитком дитини на основі засвоєння нею художньої культури та становленням її як потенційного творця культурних цінностей» [3, с. 25]. Філософську та морально-етичну основу артпедагогіки, на думку колективу, складає «аксіологічна концепція, що базується на ідеях гуманізації, самоцінності людської особистості, поваги до її прав, гідності, свободи, потреб та визнання її вищою цінністю суспільства» [3, с. 28].

Спираючись на аналіз російських наукових досліджень з артпедагогіки, здійснений О. Деркач [4], відзначаємо великий інтерес учених та педагогів-практиків до можливостей реалізації потенціалу артпедагогіки в умовах навчально-виховного процесу закладів освіти. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні «Формування професійної готовності майбутніх педагогів-психологів до патріотичного виховання дітей засобами арт-педагогіки» (Ставрополь, 2004) М. Гузева розглядає артпедагогіку як один із пріоритетних напрямків сучасної педагогічної науки, проте обмежується її трактуванням із позицій синтезу мистецтва та педагогіки, визначаючи її основними функціями культурологічну, освітню й виховну.

Результатом дослідження Є. Таранової «Морально-етичне виховання старших дошкільнят засобами арт-педагогіки» (Ставрополь, 2003) стало визначення сутності артпедагогіки як однієї з педагогічних технологій, що розроблена на перетині педагогіки, мистецтва й арт-терапії, здійснює «комплексний виховний вплив на формування когнітивно-пізнавального, емоційного та практично-діяльнісного компонентів морально-етичного розвитку дошкільнят за допомогою інтегрованого впливу послідовно організованих видів і форм художньої діяльності дітей» [5].

Н. Шумакова у своїй роботі «Арт-педагогіка як гуманістична система освіти учнів в галузі фізичної культури» (Ставрополь, 2006) розглядає артпедагогіку як виховну систему, що «базується на історико-логічному підході, гуманістичних ідеалах і цінностях мистецтва у соціумі». Використання артпедагогіки в галузі фізичної культури, на думку авторки, створює «гуманістичну систему освіти, розроблену на основі інтеграції засобів фізичної культури та цінностей мистецтва, що здійснюють комплексний вплив на мотиваційно-ціннісну, духовну та фізичну сторони особистості учня, розвиває його засобами творчої, естетико-художньої та навчально-пізнавальної діяльності», – зазначає О. Деркач [4, с. 19].

Конструктивною вважаємо позицію Р. Уленгової, яка у своєму дисертаційному дослідженні «Формування сімейних цінностей у дітей-сиріт засобами арт-педагогіки в умовах дитячого будинку» (Казань, 2008) зазначає, що образотворче мистецтво «формує морально-етичні засади та ціннісні орієнтири дитини, формує правомірність і обґрунтованість ставлення до моральних норм та сімейних цінностей» [6].

Результатом наукової роботи вище зазначених учених стало впровадження експериментальних моделей артпедагогіки у навчально-виховний процес середніх шкіл,

дошкільних та позашкільних навчальних закладів. Позитивні результати, що виявлялися в інтелектуальному, емоційному та особистісному розвитку дітей, довели ефективність артпедагогіки в роботі з дошкільнятами та учнями, сприяло її популяризації та пошуку подальших перспектив упровадження.

Застосування елементів артпедагогіки у різних навчальних дисциплінах вищих навчальних закладів освіти та впровадження артпедагогіки як самостійної дисципліни в цикл психолого-педагогічних навчальних предметів стало можливим завдяки дисертаційним дослідженням Л. Лебедевої («Педагогічні основи арт-терапії в освіті вчителя», Ульяновськ, 2001), С. Старикової («Розвиток професійної компетентності майбутнього соціального педагога засобами арт-технологій», Москва, 2008), Н. Сергєєвої («Арт-педагогічний супровід професійної підготовки майбутнього вчителя», Чебоксари, 2010), М. Катренко («Артпедагогіка як засіб творчої діяльності студентів у фізичному вихованні», Ставрополь, 2011).

На сьогодні в Росії можна спостерігати процес інтеграції артпедагогіки як засобу творчої діяльності студентів у систему вищої професійної освіти. Досвід артпедагогічної роботи, яка полегшує засвоєння академічних знань, представлений у багатьох вищих навчальних закладах. Так, у 2008 році відбулася перша міжвузівська відеоконференція з теми «Артпедагогіка в парадигмі інноваційного продуктивного досвіду». Викладачі відмітили, що включення в заняття елементів театралізації, гри, музичного та літературного супроводу підвищує ефективність навчально-виховного процесу, сприяє кращому засвоєнню знань студентами. Завдяки впровадженню арт-елементів у ході будь-якого заняття відбувається встановлення взаємозв'язку емоційних та раціональних моментів.

Результати реалізації артпедагогіки в умовах вищих навчальних закладів знайшли відображення у серії науково-методичних посібників Л. Кожуховської та Н. Масюкевич, де пропонуються артпедагогічні ігротехніки як інтерактивні технології, спрямовані на формування рефлексивних умінь студентів, передусім, при вивченні культурологічних дисциплін. При цьому використання артпедагогічних ігротек, згідно досліджень Л. Кожуховської доречно використовувати в ситуаціях, що передбачають формування міжособистісної комунікації, активізації процесів мислення, емоційної регуляції навчальної діяльності та творчої активності [7, с. 20].

Згідно інваріантної моделі розвитку професійної компетентності майбутніх спеціалістів засобами арт-технологій, запропонованої С. Стариковою, в освітній процес на всіх ступенях підготовки студентів (у вигляді спецкурсів, практикумів, майстер-класів, проектів) та у різні форми навчання (від лекцій і семінарів до виробничої практики) слід включати елементи артпедагогіки [8].

В Україні артпедагогіка лише починає завойовувати належне місце в системі освіти. Серед науковців, які займаються проблемами, пов'язаними з артпедагогікою, слід назвати О. Деркач, О. Кондрицьку, О. Отич, Р. Павлюка, Т. Прикотенко, С. Хлебик, та ін. Суттєвим є те, що методи артпедагогіки активно застосовуються в дошкільних навчальних закладах та загальноосвітніх школах як навчально-виховні експериментальні моделі. Зокрема, ефективним є досвід Вінницького державного педагогічного університету, який у 2011 році впровадив артпедагогіку як навчальну дисципліну для студентів спеціальності «Початкове навчання» освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, узагальнюючи аналіз сучасних наукових праць провідних науковців країн Західної та Східної Європи і США, можна зробити висновок про процес активного становлення та розвитку артпедагогіки як окремої педагогічної галузі в системі сучасної освіти. Ефективність та універсальність використання артпедагогічних технологій у навчальних закладах усіх типів сприяє популяризації артпедагогіки серед учителів, викладачів та дітей, що сприяє проведенню нових теоретичних та емпіричних наукових досліджень, пошуку нових артпедагогічних форм і методів. В українському освітньому просторі артпедагогіка має великі перспективи розвитку, оскільки використання навчально-виховного потенціалу мистецтва та художньо-творчої діяльності розкриють нові можливості у вихованні й дидактиці, сприятиме розвитку психічних процесів та властивостей дітей, насамперед їх креативності, активності, самостійності, навиків самовираження та саморефлексії, а відтак вміння адаптуватися в макросоціальному середовищі.

Джерела та література

1. Таранова Е. В. Анализ термина «артпедагогика» в понятийном поле педагогических и арт-терапевтических категорий // Электронный научный журнал «Педагогика и психология». – Выпуск 1. – Том 2. – Май, 2012. – С. 8-12.
2. Деркач О. О. Виховний потенціал арт-педагогіки: європейські абрисы / Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 9-11 квітня 2014 рік) / за ред. Г. С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – Вип. 3. – 452 с.
3. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комисарова, Т. А. Добровольская. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 248 с.
4. Деркач О. О. Виховний потенціал арт-педагогіки як об'єкт науково-педагогічної рефлексії // Простір арт-терапії: Мистецтво життя: Матеріали XII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 27-28 лютого 2015 р.) / За наук. ред. А. П. Чуприкова, Л. А. Найдюнової, О. А. Бреусенко-Кузнєцова, О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. – К. : Золоті ворота, 2015. – С.18-25.
5. Таранова Е. В. Нравственное воспитание старших дошкольников средствами артпедагогика: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Е. В. Таранова; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2003. – 200 с.
6. Уленгова Р. Б. Формирование семейных ценностей у детей сирот средствами арт-педагогика в условиях детского дома: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Р. Б. Уленгова; Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет. – Казань, 2008. – 21 с.
7. Кожуховская Л. С., Масюкевич Н. В. Арт-педагогика в высшей школе / Л. С. Кожуховская, Н. В. Масюкевич; М-во образования Респ. Беларусь, Респ. ин-т высш. шк. – Мн., 2005. – 62 с.
8. Старикова С. В. Развитие профессиональной компетентности будущего социального педагога средствами арт-технологии : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / С. В. Старикова; Ин-т соц.-пед. проблем сел. школы. – М., 2008. – 200 с.
9. Тарасова Е. Г. Целительные силы искусства. Арт-педагогические техники и приёмы / под ред. С. В. Федотовой. – Тамбов, 2006. – 49 с.
10. Сергеева Н. Ю. Арт-педагогическое сопровождение профессиональной подготовки будущего учителя: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08, 13.00.01 / Н. Ю. Сергеева; Чуваш. гос. пед. ун-т им. И. Я. Яковлева. – Чебоксары, 2010. – 432 с.
11. Арт-педагогіка: Програма навчальної дисципліни для студентів спеціальності «Початкове навчання» освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» / Укладач Деркач О. О., рецензенти Тарасенко Г. С., Вознесенська О. Л. / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 25 с.
12. Гузева М. В. Формирование профессиональной готовности будущих педагогов-психологов к патриотическому воспитанию детей средствами арт-педагогика: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / М. В. Гузева; Ставропольский государственный университет. – Ставрополь, 2004. – 174 с.

Referens

1. Taranova E. V. Analiz termina «artpedagogika» v ponjatijnom pole pedagogicheskikh i art-terapevticheskikh kategorij // Jelektronnyj nauchnyj zhurnal «Pedagogika i psihologija». – Vypusk 1. – Tom 2. – Maj, 2012. – S. 8-12.
2. Derkach O. O. Vyhovnyj potencial art-pedagogiky: jevroejs'ki abrysy / Aktual'ni problemy doshkil'noi' ta pochatkovoї osvity v konteksti jevroejs'kyh osvitnih strategij: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi' konferencii' vykladachiv i studentiv instytutu pedagogiky, psihologii' i mystectv (Vinnycja, VDPU im. M. Kocjubyns'kogo, 9-11 kvitnja 2014 rik) / za red. G. S. Tarasenko; Vinnyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni M. Kocjubyns'kogo, instytut pedagogiky, psihologii' i mystectv. – Vinnycja: TOV «Nilan-LTD», 2014. – Vyp. 3. – 452 s.
3. Art-pedagogika i art-terapija v special'nom obrazovanii: Ucheb. dlja stud. sred. i vyssh. ped. ucheb. zavedenij / E. A. Medvedeva, I. Ju. Levchenko, L. N. Komisarova, T. A. Dobovol'skaja. – M. : Izdatel'skij centr «Akademija», 2001. – 248 s.
4. Derkach O. O. Vyhovnyj potencial art-pedagogiky jak ob'jekt naukovo-pedagogichnoi' refleksii // Prostir art-terapii': Mystectvo zhyttja: Materialy III Mizhnarodnoi' mizhdyscyplinarnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' (m. Kyi'v, 27-28 ljutogo 2015 r.) / Za nauk. red. A. P. Chuprykova, L. A. Najd'onovoi', O. A. Breusenko-Kuznjecova, O. L. Voznesens'koi', O. M. Sknar. – K. : Zoloti vorota, 2015. – S.18-25.
5. Taranova E. V. Nravstvennoe vospitanie starshih doshkol'nikov sredstvami artpedagogiki: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / E. V. Taranova; Stavropol'skij gosudarstvennyj universitet. – Stavropol', 2003. – 200 s.

6. Ulengova R. B. Formirovanie semejnyh cennostej u detej sirot sredstvami art-pedagogiki v uslovijah detskogo doma: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01 / R. B. Ulengova; Tatarskij gosudarstvennyj gumanitarno-pedagogicheskij universitet. – Kazan', 2008. – 21 s.
7. Kozhuhovskaja L. S., Masjukevich N. V. Art-pedagogika v vysshej shkole / L. S. Kozhuhovskaja, N. V. Masjukevich; M-vo obrazovanija Resp. Belarus', Resp. in-t vyssh. shk. – Mn., 2005. – 62 s.
8. Starikova S. V. Razvitie professional'noj kompetentnosti budushhego social'nogo pedagoga sredstvami art-tehnologii : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 / S. V. Starikova; In-t soc.-ped. problem sel. shkoly. – M., 2008. – 200 s.
9. Tarasova E. G. Celitel'nye sily iskusstva. Art-pedagogicheskie tehniki i prijomy / pod red. S. V. Fedotovoj. – Tambov, 2006. – 49 s.
10. Sergeeva N. Ju. Art-pedagogicheskoe soprovozhdenie professional'noj podgotovki budushhego uchitelja: avtoref. dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.08, 13.00.01 / N. Ju. Sergeeva; Chuvash. gos. ped. un-t im. I. Ja. Jakovleva. – Cheboksary, 2010. – 432 s.
11. Art-pedagogika: Programa navchal'noi' dyscypliny dlja studentiv special'nosti «Pochatkove navchannja» osvith'o-kvalifikacijnogo rivnja «specialist» / Ukladach Derkach O. O., recenzenty Tarasenko G. S., Voznesens'ka O. L. / Vinnyč'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Myhajla Kocjubyns'kogo. – Vinnyčja, 2011. – 25 s.
12. Guzeva M. V. Formirovanie professional'noj gotovnosti budushhjih pedagogov-psihologov k patrioticheskomu vospitaniju detej sredstvami art-pedagogiki: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08 / M. V. Guzeva; Stavropol'skij gosudarstvennyj universitet. – Stavropol', 2004. – 174 s.

Алексинцева Татьяна. Проблема становления артпедагогика как инновационной технологии в странах Европы и США. В статье произведен обзор научных исследований по проблематике артпедагогика в странах Восточной и Западной Европы и США. Охарактеризован процесс становления и развития артпедагогика как самостоятельной педагогической отрасли, инновационной педагогической технологии. Описаны тенденции внедрения методов артпедагогика в высшие учебные заведения. Сделан вывод о перспективах развития артпедагогика в украинском образовательном пространстве.

Ключевые слова: артпедагогика, арт-терапия, инновационная педагогическая технология, искусство, художественное воспитание.

Aleksintseva Tetiana. The Problem of the Formation of Art Pedagogics as an Innovative Technology in Europe and the USA. In the article, a review of scientific researches in the area of art pedagogics in the countries of Eastern and Western Europe and the USA is carried out. Basic tendencies of this newest pedagogical technology are determined, namely: in the countries of Western Europe and the USA it is mainly a use of art therapy at schools to form a healthy and socially productive personality, who is able to solve problems, get along with stress, as well as to develop communicative skills and healthy necessities of children and young people; in the East European countries as the mean of comprehension of issues of the day, development of self-examination abilities and successful social adaptation. Deep interest to art pedagogics as independent pedagogical industry and innovative pedagogical technology is marked in Russia. There is a great variety of research works of the Russian scientists, and the methods of art pedagogics are introduced into all educational levels - from preschool to high school. The short review of the development of art pedagogics in Ukraine is carried out. The conclusion about the prospects of art pedagogics in Ukrainian educational space is drawn, as the application of methods of art pedagogics opens new possibilities in modern pedagogics, promotes interest to the capture of knowledge, forms new abilities and skills, assists in active development of psychical processes and properties of children and young people, first of all, creativity, independence, skills of self-expression and self-reflection, and consequently, ability to adapt oneself to a macrosocial environment.

Key words: art pedagogics, art therapy, art, art education, innovative pedagogical technology.